

Күндү үөрэнээччилэр!

Быйылгы үөрэх сылыгар эһиги төрөөбүт литературабытын үөрэтии программатыгар киирбит киһи чулуутун саха саарына, киһи киилэ диэн кырдыабастар этэллэрин курдук оннук уос номоҕор киирбит дьон элбэхтэр. Холобура, Дыгын Дархан, Барахов, Аммосов, Былатыан Ойуунускай... Кинилэр тустарынан сааһырбыттар кэпсээбиттэрин эбэтэр литератураба суруллубутун ааҕан билэбит. Бу тиһиккэ биһиги саха омук биир уһулуччулаах уолун Рафаэль Дмитриевич Ермолаев - Баҕатаайыскай туһунан бэчээт саһарбыт страницаларыгар бу Улуу ытык киһибит туһунан тугу кэпсиир эбитин хайдах суруллубутунан эһиэхэ тиэрдирэбит, саха норуотун тапталлаах суруйааччытын туһунан элбэх сонуну билиэххит.

Рафаэль Дмитриевич Баҕатаайыскай (Ермолаев) – саха норуотун хоһоонньута, ССРС суруйааччыларын Холбоһугун чилиэнэ, СӨ суруйааччыларын сойууһун чилиэнэ Мэнэ Хаҥалас улууһугар 1931 с ыам ыйын 1 күнүгэр төрөөбүтэ.

Оболоор, эһиги ааба олорор «Чуораанчык» сурунаалгыт аан маннай 1987 с бэчээттэнэн тахсыбыта. Быйыл номнуо сүүрбэ түөрт сылын туолар. Оччолорго «Чуораанчык» сурунаалы иилээн-саҕалаан атабар туруорбут киһинэн, кини маннайгы редакторынан саха народнай поэта, Платон Ойуунускай аатынан государственнай бириэмийэ лауреата Рафаэль Дмитриевич Ермолаев - Баҕатаайыскай буолар. Кини быйыл 2011 с ыам ыйын маннайгы күнүгэр 80 сааһын туолар.

Рафаэль Дмитриевич 1957 сыллаахха саха литературатыгар «Кытыан кымньыы» диэн маннайгы кинигэтинэн дохсуннук киирбитэ. Кини хоһоонноругар баһаам элбэх ырыа айыллан норуот уоһуттан түспэттэр. Олортон саамай истиннэрэ «Төрөөбүт дойдубар тапталым» диэн ырыата буолар дии саныыбын. Поэт тапталлаах дойдутун Мэнэ-Хангалас Моорук Суолатын айылбатын хоһуйар, төрөөбүт ийэ киин дойдутугар тапталын билинэр. Кини Түгэх диэн төрөөбүт алааһыгар билигин даҕаны поэт төрөөбүт балаҕанын онно, көмүлүөк оһобун кыраамтата хаптаҕас угунан күрүөлэнэн турар. Рафаэль аҕата Калинин аатынан холкуос баста -

-кы тракториһа Бочороох Миитэрэй диэн кыра үөрэхтээх, сытыары холку, үлэһит киһи этэ. Аҕата хайдах Рафаэль диэн омук аатынан оҕотун ааттаабыта буолуой диэн уруккуттан мунаахсыйарым. Кэлин истибитим – чугас аймахтара киһи, үөрэхтээх хомсомуол уол, халандаартан Рафаэль диэн дьикти ааты булан ылан ааттаабыт эбит. Рафаэль Санти диэн Италия улуу живописецһын, архитекторун аатынан ааттаабыт саха поэта аны Баҕатаайыскай диэни хантан ылыммытай? Ол ийэтинэн эһэтэ Баҕатай оҕонньор аатын ылынан, бэйэтигэр псевдоним оностон, Баҕатаайыскай буолбута. Прозаик быһыытынан «Уолаттар уонна кийииттэр», «Бэйэн сулускун булуон» романнара, «Мөһүүрэлээх бөтүүктэр» сэһэнэ суруллан бэчээттэнэн тахсыбыттара. Рафаэль Дмитриевич соторутаабыта Тыгын

-кэмин туһунан улахан роман-поэманы суруйан бүтэрдэ. Онон оҕолоор, «Чуораанчык» сурунаал аҕалаатар аҕатын, кылаабынай редакторынан олорон сурунаал тираһын 85 тыһыынчаҕа тиэрдэ сылдыбыт Рафаэль Дмитриевичи 80 саастаах үбүлүөйүнэн итиитик-истинник эбэрдэлиэбин!

Семен Ермолаев

- Сиэн Өкөр. 2011 сыл.

Рафаэль Дмитриевич быраата Семен Ермолаевы кытта кыттыһан «Сайылыкка айан» диэн пьесалара тахсыбыта. Бу айым-ныыга улуу поэт Арбита илэ бэйэтинэн кэлэ сылдыарын курдук суруллар.

Быйылгы сыл ыам ыйын 1 күнүгэр саха аабааччыларын куттарын туппут, үйэ анарыттан ордук кэм устата айымньылаахтык айар үлэнэн дьарыктанан 30-ча кинигэни суруйбут Рафаэль Дмитриевич Ермолаев 80 сааһын туолла. (2011 сыл)

Саха народнай суруйааччыта, П.А.Ойуунускай аатынан Судаарыстыбаннай бириэмийэ лауреата, Мэнэ Хангалас улуһун бочуоттаах гражданина, кириитик, сатирик Рафаэль Дмитриевич — Бабатаайыскай айар үлэтин туһунан кэпсээниттэн: «Бачча сааспар диэри син балачча айымньыны айдым. «Уолаттар уонна кийииттэр», «Бэйэн сулускун булуон»,

“Чабылыаада Даймонд” уонна “Олох оскуолата” диэн түөрт романнаахпын. Аны “Мөһүүрэлээх бөтүүктэр”, “Баҕах сэргэ махталым” сэһэннэри уонна өссө саҥа сэһэни суруйа сылдьабын. Драматической поэманы суруйар ыарахан ээ, доҕоор, ол да буоллар Василий Никифоров – Күлүмнүүр, Павел Ксенофонов, Георгий Башарин тустарынан уончаны бооччойдум. Ити баары баарынан этэбин. Аны “Ыйдана түүн” диэн гражданскай сэрии туһунан айымньылаахпын. Ону литературоведтар, аабааччылар сүрдээбин хайгыыллар. Устудьуоннар университетка

дипломнай үлэ онгороллор эбит. Иһэ-таһа биллибэт кэми бэркэ уобарастаан, “Ыйдаҥа түүн” диэн таба эппиккин диэбиттэр, астыммыттар. Холобура, “Хааннаах террор кэмэ” диэн кэбистэххэ уобараһа суох буолуох этэ. Үгэлэри, сатирической хоһооннору холбоотоххо сүүсчэкэ, онтон лирическэй хоһооннорум тыһыынча кэрингэ буолуо. Кэнники кэмнэ драманы суруйар буоллум. Ол курдук “Күрүлгэн” альманахха - “Нуобай дьокуут”, “Орто дойду” хаһыакка - “Хара дьай” диэн алмааһы уорбут дьон тустарынан трагедия бэчээттэннэ. Билигин репрессия туһунан ким да, хайа да жанрга ылсан көрө илик. Куттаналлар быһыылаах. Мин сааһыран баран ылсарга соруннум. Аныгы дьахталлар уонна эр дьон “патриархат” уонна “матриархат” тула оннообор телевизорга мөккүһэр буоллулар. Ону күлэн дьахтар уонна эр

киһи дьинэ иһинээҕи былааһы былдьаһалларын туһунан, чэпчэки формалаах комедия суруйа сылдьабын. Өссө сэбиэскэй кэмнэ, кыра форманан суруйбуттун народнай театрга туруорбуттара ыраатта. Дьинэ театрга эбэһээт туруохтаах диэн буолбатах эбээт. Холобура, биир Испания драматура Лепо Феликс де Вега 2000 драманы суруйбут, онтон сүүһэ эрэ театрга оонньоммут. Ол эрэри драматург онтон олох да санаарҕаабатах. Төттөрүтүн: «Хата, мин үөрэ сылдьабын. Киһи үксэ театрга аралдьыйа кэлэр. Эр дьонно артыыс дьахталлар мөссүөннэрин, быһыыларынтаһааларын, атахтарын эрэ болбойон көрөллөр. Онон драма дьиннээх ис хоһоонун кыайан өйдөөбөккө хаалаллар. Мин 2000 драмабын бэчээттэпит буоламмын үөрэбин. Ааҕааччыларым айымньым ис суолтатын үчүгэйдик өйдүөх-

- тэрэ», - диэн этэн соһуппут. Ону бигэргэтэн аатырбыт **Бернард Шоу** эдэр суруйааччыларга : «Эһиги драмабытын бэчээттэтэн кэбиһин, ол өссө үйэлээх буолуоҕа», - диэн өрүү такайар идэлээх эбит.

Биирдэ миигиттэн эдэр суруйааччы : «Айымньыгың хаачыстыбатын аат-суол быһаарар дуу, эбэтэр кириитиктэр быһаараллар дуу?» - диэн бэтиэхэлээхтик ыйытан турардаах. Мин да киниттэн хаалсыбат юморист буоллабым дии. “Дьэ, ити кэммиттэн тутулуктаах. Тыыннааххар аат-суол быһаарар, оттон өллөххүнэ бириэмэ быһаарар”, - диэн көрүдүөс собуустук эппиэттээн, сағата суох ыппытым. “Самый великий, гениальный и самый не погрешимый критик это время”, - диэн өссө аатырбыт нуучча кириитигэ **Виссарион Белинскэй** этэн турар. Ону суруйааччылар бары да ылынар-

- бытыгар тийэрбит буолуо. Аны наҕараада туһунан этэ түһүөм этэ. Биллэрин курдук 19-с үйэбэ Оноре де Бальзак, Александр Дюма, Ги Де Мопассан, Эмиль Золя, Виктор Гюго энин курдук Франция аатырбыт суруйааччылара элбэхтэр этэ. Олортон Эмиль Золя наҕараадаба олус баҕалаах эбит. Сууттаһа-сууттаһа орден, үрдүк аат-суол ыллара эбитэ үһү. Ол туһунан Максим Горькай “Жизнь замечательный людей” диэн кинигэтигэр сурулла сылдьар. Оннообор Эмиль Золя курдук улахан суруйааччы аакка-суога суудайара сөхтөрөр. Онон интибит икки өрүттээх курдук буолан тахсар. Тобо эрэ

Дюма, Бальзак курдук аатырбыт суруйааччылар аакка-суолга тарбачына сатаабыттарын туһунан ханна да суох ээ. Ол да иһин бэйэтин дыоно Эмиль Золяны сөбүлээбэттэрэ буолуо диэн сабаҕалыахха сөп. Билинни, тутатына хайҕабыл диэн быһа холоон этии буолар. Дьиннээх сыанабыл өлбүтүн кэннэ биирдэ бэриллэр. Бу айар үлэһиттэргэ барыларыгар сыһыаннаах.

1960 сыллаахха «Хотугу сулус» сурунаалга үлэлии сырыттаахпына Москватаабы икки сыллаах суруналыыстыка салаатыгар үөрэттэрэ ыһпыттара.

Мин онно үрдүк культуралаах улахан суруйааччылартан Евгений Евтушенконы, Расул Гамзатовы кытта билсибитим. Биирдэ Москваҕа мунньахха барбытым. Онно Расул Гамзатов «Певучий ручей» диэн кинигэм тахсыбытынан эбүрдэлээбитэ.

Киним өссө : «Живописно и искренно написано» , - диэн хайҕаабыта. «Белые снегири» кинигэбин атаспар Е. Евтушенкоҕа ыппытым. Ону ааҕан баран: «Ыалдытымсах сахалары санатар сүрдээх истин, үчүгэй да хоһооннордоох кинигэлээх эбит», - диэн хайҕаабытын истибитим. Итиннэ майгынныыр үгүс түгэннэр элбэхтэр. Ити курдук ахтар Рафаэль Дмитриевич улахан суруйааччылары кытта алтыспытын туһунан.

«Чуораанчык» уонна «Колокольчик» оҕо сурунааллара бэчээттэнэн тахсыахтарыттан лоп курдук 30 сыл ааста. Айар ыллык суолун аан маннай тэлэр суруйааччы ити этэр соботох сурунаалларбыт илиистэрин нөнгүө бэчээттэнэн

ааһара уруккуттан биллэр. Ол аата кини маннайгы холонуутун, дьонго, норуокка, ааҕааччыга биһирэтэр айымньыларын бу сурунаалга таһаартарар, мантан кынат аннынар. Айар-тутар бэрт эрчимнээх, ордук үөрүүлээбэ, мэлдьитин сайдарга, ааҕыга киэн эйгэни тэрийэргэ үтүө дьулуурдаах, баҕалаах, сайдыыны өтө көрөр мындыр толкуйдаах кэлэктиипкэ Бэчээт дьиэтигэр кэллэрбин эрэ, таарыйан ааһабын.

2010 сыллаахха «Чуораанчыкка» саҥа эрдээктэр Т.И.Жиркова ананан кэлбитэ. Айар куттаах хамаандатын бэйэтин кытта илдьэ кэлбитэ. Оччолорго сурунаал маннайгы эрдээктэрэ Рафаэль Дмитриевич Ермолаев - Баҕатаайыскай тыыннааба. Мин Татьяна Ильиничнаны илдьэн билиһиннэрибитим. Татьяна Ильиничналыын онтон ылата ытык кырдыабаас бу күн сириттэн суох буолуор диэри сылга иккитэ кэпсэтэ тийэрбит. Аба саастаах уонна саха норуодунай суруйааччыта , оҕо сурунаалларын аан маннай тэрийсибит Рафаэль Дмитриевич бука элбэҕи кэпсээтэҕэ, сүбэлээтэҕэ. Билигин санаатахха, хата кэмигэр, ыллыктаах санаалаах ис хоһоонноох ыстатыйаны эрдээктэр Татьяна Ильинична «Саха сирэ» хаһыакка суруйан турар. Онно маннык этиллэр: «Рафаэль Дмитриевич сурунаалларын наһаа чарааһабыттар, халынат ээ, сүүрдэххинэ эн сүүрүөн,

ама оџо сурунаалларыгар аккаастаатахтарай? Оџолорго аналлаах суруйааччылар айымньыларын хото таһаар, бэчээттээ. Классиктары, остуоруйалары, хоһооннору, кэпсээннэри. Сурунааллар хайысхаларын дирингэтэн, литературнай, художественнай оџо сурунааллара дэттэргин, олус үчүгэй буолуо этэ», - диэбитэ Рафаэль Дмитриевич бүтэһик көрсүһүүбүтүгэр ааспыт сыллаахха балаҕан ыйын 18 күнүгэр. Төрөөбүт тыл симэлийдэ да, ол түмүгэр омук бэйэтин аатын сүтэрэр, кэхтиигэ барар. Аҕыйах ахсааннаах саха төрүт норуота тылбытын өрө туттахпытына, сайыннардахпытына эрэ, кэскилбит уһуур дьылҕатын бэркэ диэн билэбит. Ол эрэн...

Бу олоххо туох барыта оџоттон уонна туох баар бары үчүгэй оџоџо, инники кэскилбитин түстүүр, саханы аатын тэнитэр ычаттарбытыгар ананар. Онуоха бири ситэ өйдөө-

- бөт курдукпут – ол оџо сурунаалларыгар улахан болџомто уурулларыгар. Билинни туругу ылан көрдөххө, уустук диэххэ сөп. Сүрүн эрэдээктэр эдэрэ, эрчимнээџэ уонна баџата улахана бэрт буолан, 2-3 сыл устата 16 сирэйтэн 24 сирэйгэ диэри аџыйах страницаны элбэттэрбит киһи диэн сырата-сылбата барда. Кырдьыга да, дьэ сана арыян ааџыах буолаџын да, страницатын ахсаана баара-суоџа 16 стр эрэ. Санаан да көрдөххө, итиннэ оџо төрүөџүттэн саџалаан, 5-с кылааска үөрэнэр сааһыгар тийиэр диэри киниэхэ сөптөөх суруйуулары киллэрэрэ уустук. Ил Дархан араас хаһыаттар, сурунааллар үлэһиттэрэ кыттыылаах пресс-конференцияџа бэрт элбэх боппуруостары олус сөптөөхтүк көрбүтэ. Онно «чуораанчыктар», «колокольчиктар» бэйэлэрэ онгорор сурунааллара олус чараас, оџо интэриэһиргиир уус-уран айымньыларын, остуоруйаларын,

кэпсээннэрин, кроссвордарын, уруһуйдарын, о.д.а. оҕо саадын, алын кылаастар оҕолоругар сөптөөх обургу собуу буукубаларынан бэчээттииргэ кээмэйэ олус кыра диэн, сурунааллар тахсар илиистэрин 16 сирэйтэн 24 –кэ диэри улаатыннараарга Татьяна Ильинична көрдөспүтэ. Егор Афанасьевич кини этиитин өйөөн, оҕо аабытыгар болжомто ууруллуохтааҕар уонна ол эйгэ «Чуораанчык» уонна «Колокольчик» оҕо сурунаалларыгар олохтонуохтааҕар бэйэтин санаатын эппитэ. Ол кэнниттэн балачча бириэмэ ааста. Көрүллүүтэ 2 мөлүйүөн 300 тыһыынча солкуобай этэ. Бюджеты тыырсыыга, арааһа ааспата, өйөммөтө быһыылаах. Биир үөрүүлээбэ, Роскомнадзор тэрилтэ нөнгүө «Чуораанчык» уонна «Колокольчик» Саха сирин литературнай-художественнай оҕо сурунааллара диэн аатганна.

Министр, бука , өйдөөбүт буолуохтаах уонна илиитин баттаан бигэргэппит. Ити саамай сөптөөх дьаһаныы диэн көрдүм тус бэйэм. Бу саас Россия тэбэр сүрэхэр Москваҕа Кириэмилгэ бырабыыталыстыба бэрэссэдээтэлэ Д.А.Медведев олус дириг, киэн суолталаах ыңырыытын таһаарда. Мустубут дьон, суруйааччылартан саҕалаан, оҕо ааҕар эйгэтин тэрийээччилэр биһиги эт кулгаахпытынан биһирии иһиттибит. Ыччаты иитиигэ, норуоту быһыһырга, төрөөбүт төрүт тыл симэлийбэтин туһугар оноһуулар биир суол – ол Россия хас биирдии регионугар (республикаларга) Оҕо ааҕытын Концепциятын олохтоохтук үлэлэтэргэ диэн быһаарыныы. Үүнэр көлүөнэ Ийэ тылынан сангарар, ааҕа, сайдар буоларын сайыннарыы.

Иван Мигалкин. Саха норуодунай бэйээтэ.
2017 сыл.

«Маннайгы тапталы көрсүбүккэ майгыннаабытым...»

Рафаэль Бафатаайыскай эдэркээн сааһыгар 1950 сыллаахха

«Мин инники эрэллээхпин» диэн суруйбут хоһоонноох:

Ийэм, эн тапталың сылааһа

Өлбөт мэнэ уутун курдук, -

Эппэр инэн, хааммар былааһан

Эрчими эбэр курдук.

Өрүү бааргын, Ийэм, эн

Үтүөбэ дьулуһуубар

Үлэбэ кыраны да ситиһэн,

Үөрэ сырдыыр дууһабар

Миигин араначчылыыр ааккынан

Эн Ийэ сирбиниин ситимнээххин.

Ийэ сирбин эн курдук таптыырбынан

Мин инникигэ эрэллээхпин.

Маннайгы суруйууларын туһунан Рафаэль Дмитриевич Ермолаев - Баџатаайыскай маннык эппиттээх: «Маннайгы хоһооннорбун сэттэ кылаастаах оскуолаџа үөрэнэ сылдьаммын эркин хаһыатыгар суруйталаабытым. Олорум, билигин санаатахпына, олус мөлтөхтөр эбит: тылы эрэ дьаарыстаабыт курдуктар. Ол эрэри, поэзияџа баџабын хайа эмэ өттүнэн көбүлээтэхтэрэ дии... Кэлин, сүүрбэччэлээхпэр, Дьокуускайдааџы тыа хаһайыстыбатын техникумугар үөрэнэр кэммэр, Мэнэ Хангалас оройуонунааџы «Колхоз кырдыга» хаһыакка, «Кымньыы киирбэт бурдуга» республикатааџы «КЫЫМ» хаһыакка «Саллаат убайбар», «Колхоз ветераннарыгар» диэн маннайгы хоһооннорум тахсыбыттара, итилэри уонна атыттары эбэн радионан аахпыттара. Атаџым сири билбэт

буола үөрбүтүм: маннайгы тапталы көрсүбүккэ майгыннаабытым...» – диэн.

1957 сыллаахха «Кытыан кымньыы» диэн бастакы кинигэтиттэн саҕалаан Рафаэль Дмитриевич Ермолаев - Баҕатаайыскай 1000 лирическэй хоһоону, 10-ча драматическай поэмалары, 100-чэкэ сатирическай үгэни, 2 сэһэни, 50-ча ырыаны, репрессияҕа анаммыт «Өһүөн» уонна «Хара дьай» диэн трагедиялары, «Матриархат уонна патриархат», «Нуобай дьокуут» диэн комедиялары, «Уолаттар уонна кийииттэр», «Бэйэн сулускун булуон», «Олох оскуолата» диэн романнар, эдэр ааптардар остуолга уура сылдьан ааҕан тутталларыгар аналлаах «Алгыс курдук саныыбын» диэн литературнай ыстатыйалар, ахтыылар кинигэлэрин ааптара, саха билинни литература -

- тын бөдөн суруйааччыта, тыл улахан маастара Рафаэль Дмитриевич эдэркээн сааһыттан айар дьобурдаабын эт-хаанынан бүтэйдии сэрэйэн: «Мин инники эрэллээхпин...»,- диэн эппитэ бэргэнин. Ханнык да айар талаан инникитин эрэммэт, үтүөбүэ-кэрэбүэ тардыстыыта сыал-сорук туруоруммат буоллабына, айар дьобура ситэ-хото тыллыбакка уостан хааларын суруйууга холонон дьон үксэ өйдүүр буолуохтаах. 80 сааһын айар үлэтин үгэнигэр көрсүбүт биһиги ытыктабыллаах суруйааччыбыт Рафаэль Дмитриевич Ермолаев - Баҕатаайыскай хара маннайгыттан бэйэтигэр үрдүк ирдэбиллээбүэ, бэйээт киһи майгытынан оҕолуу үөрүннүэнэ, бастакы хоһоонноро бэчээттэммиттэригэр: «Маннайгы тапталы көрсүбүккэ майгыннаабытым...»,- диэн аһаҕастык суруйара – улахан

- талааннаах Бэйээт буоларын көрдөрөр. Бары сөбүлээн ааҕар «Кэскил» хаһыат ааҕааччыларыгар анаан эттэххэ, республика оҕолоро бары кэтэхэр «Чуораанчык» сурунаалларын бастакы редактора Рафаэль Дмитриевич буолар. Саха тапталлаах бэйээтигэр, суруйааччытыгар чэгиэн доруобуйаны баҕарыабын!

Иван Мигалкин.

С.Ө. Суруйааччыларын сойууһун бырабылыанньатын
эппиэттиир секретара, бэйээт.
2011 сыл, ыам ыйа.
«Кэскил» хаһыат.

«Оо, дьылба,
быһыма,
айаммын...»

2016 сыл, балаҕан
ыйа.

Борис Васильев ойуута. 1981 сыл

Оо, дьылба, быһыма айаммын,
Ыл, силлиэ, сирилэт төлөннө!
Истини, кэрэни айаммын,
Эттэрбиэн, кэс иһим төлөннө!
Быһыыта, Дьылба хаан оччотообуга
эдэркээн поэт амалыйытын илэ-
бааччы истибит. Ол да иһин норуодунай
поэт, бөлүһүөк суруйааччы Рафаэль
Дмитриевич Баҕатаайыскай сүрэбин
Олох Силлиэтэ аһыс уон биэс сааһын
томточчу туолуор диэри сирилэччи
төлөннүртэбэ. Ол усталаах-туоратыгар
кини Истини, Кэрэни айда. Ол эрэ
кэnnэ, Кэс иһин толору төлөөн, орто
дойдуттан букатыннаахтык өбүгэ-
лэригэр аттанна.

Кини аан бастаан 1962 сыллаахха «Кыым» хаһыакка бэчээттэммит, бүтүннүү лынкынас омоним рифманан суруллубут «Дьыбар тахсыыта» диэн биир бастакы бөдөн айымньыта итинник тылларынан түмүктэнэр. Поэма сүрүн геройа Тиит Кыымап сэбиэттии сылдьан дьон уккуйунан хаайыыга түбэхэр,

тапталын былдьатар. Ийэ дойдутун көмүскээн сэриилэхэр, тапталын көрсөр, үлэттэн уонна дьийэ кэргэниттэн дьолун булар. Оччотообу «ириэри» кэмин силлиэтигэр төлөннүрбүт отут биир эрэ саастаах поэт киэп, ис хоһоон уонна номох өттүнэн ити курдук уһулуччулаах айымньыны айан кэбиспитэ, дьэ, сөбүмэр! 1993 сыллаахха «Сахаада» хаһыакка «Хотойуктар тахсыахтара» диэн ааттаах суруйуум тахсыбыта.

Онно сабаланыытыгар маннык суруйбуппун: «Рафаэль Дмитриевич Бафатаайыскайы олох уларыыыларыгар түргэнник уонна сытыытык хардарар суруйааччылар ахсааннарыгар киллэрэр, бука, сөп буолуо. Оннук этэргэ сыччах «Дьыбар тахсыыта», «Уолаттар уонна кийииттэр», «Мөһүүрэлээх бөтүүктэр» диэн курдук бөдөн айымньылара толору кыабы биэрэллэр. Оттон сатиратын туһунан этэ да барыллыбат. Сатира уот халахайга түһэрэр «абытай» уонна «буруолуу сылдьар» буолуохтааба дьэнкэ. Толкуйдаан көрдөххө, дьингнээх суруйааччы оннук буолуох тустаах даҕаны: кини уопсастыба өйүн-санаатын кылааннааччы, өтө көрөн этээччи буолуохтаах ... Соторутаабыта Рафаэль Дмитриевич Бафатаайыскай «Ыйдаҥа түүн» диэн ааттаах поэмата туспа кинигэнэн бэчээттэнэн табыста. Айымньы кэннигэр 1970-1990 сс туруоруллубуттарынан сылыктаахха,

с суруйааччы өр кэмнэ иитиэхтээбит санаалара күн сири
көрбүттэр»

Итиэннэ маннык түмүктээбиппин.

«Түмүктээн эттэххэ, бу – саха төлкөтүн туһунан философскай
поэма. Манна стратегическай проблема быһыытынан
туруоруллар көнүл идеятын олоххо киллэрэр хотойуктар
норуот ортотуттан үөскээн тахсыахтара!»

Ити кэмнэ Рафаэль Дмитриевичи аабааччы быһыытынан
эрэ билэрим. Ити суруйуубун билсэн баран, кини илдьит
ыппыт этэ. Инньэ гынан, дьиэтигэр Нуучча театрын
ойоһоһугар тийбитим. Олус истинник, судургутук
көрсүбүтэ. Махтаммыта. Мин, оччотооһу устудьуон, онтон
улаханнык соһуйбутум. Кини ол махтала литературнай
кириитик быһыытынан туруубар улхан тирэх буолбута
чахчы.

Иккис сөхпүтүм диэн, туттуллан-туттуллан илбирийэн, сартайан, сахсайан хаалбыт тылдыттар адьас илиитин далыгар сыталлара. Суруйааччы тылдыты туһаныхтаах, тылдыты үгэр танара онгостуохтаах диэн бигэ өйдөбүл миэхэ ол алгыстаах түгэннэ киирбитэ.

Ити кэnnэ кини биһикки өр кэмнэ алтыспатахпыт диэххэ сөп. «Саха сирин литератора» холбоһук тэрээһиннэригэр эгин көрсүһүүлэри аахпатахха. Ол эрэри, төһө даҕаны харах-кулгаах далын таһынан буолларбыт, мин, түбэстэрбин эрэ, кини айымньылары ааҕа-билсэ сылдьарым, кини да миигин эмиэ санаатын далыгар илдьэ сылдыбыт этэ. Кэлин: «Эн биһиккини айымньы билиһиннэрбитэ, ол мээнэҕэ буолбат», - диирэ. Ол да иһин 2006-2007 сыллартан ыкса алтыһан барбыппыт.

Ити кэмтэн сабалаан, Рафаэль Дмитриевич тийэх күнүгэр диэри «Күрүлгэн» уус-уран сурунаалы уонна «Кыым» хаһыат «Кулуһун» уус-уран сыһыарыытын кытта бэрт айымньылаахтык, тахсыылаахтык үлэлээбитэ: хоһоон диэтэххэ - хоһоон, поэма диэтэххэ – поэма, сэһэн диэтэххэ – сэһэн, кэмиэдьийэ диэтэххэ – кэмиэдьийэ, эссе диэтэххэ - эссе, ырытыы-анаарыы диэтэххэ – ырытыы-анаарыы . Рафаэль Дмитриевич оннук дэгиттэр дьобурдаах суруйааччы этэ. «Этэ» эрэ буолуо дуо, кини оннук суруйааччы. Ойуунускайдыы эттэххэ, дьиннээх айааччы-суруйааччы. Оннук таһымнаах суруйааччы аабааччыга баарын тухары өлбөт аналлаах.

Кини далааһынын кэпсэттэбим айы сөбөрүм. Чахчы, Байбалыйаада! Дэлэбэ поэт, бөлүһүөк учуонай Ксенофонт

Дмитриевич Уткин – Нүһүлгэн кини айымньытын анаарбыт монографиятын «Вестник Свободы, Пространства и Времени» (Якутск: «Бичик» 2000) диэн ааттыа дуо? Ит үлэбэ филология билимин дуоктара, профессор, академик А.А.Бурцев уонна философия билимин дуоктара, про -

-фессор, академик Б.Н.Попов рецензент буолбуттар.

Олус элбэҕи айар-суруйар санаалааҕа. Улахан, XVII үйэттэн аныгы үйэбэ диэри кэми хабар эпопея романы суруйар бағалааҕа, онно матырыйаал түмэрэ, кимниин кыттыһан хайдах суруйуоҕун толкуйдуура. Оннук баараҕай үлэ тахсарыгар кини эрдэ суруйбут айымньылары төрүт уонна сүрүн буолуохтаахтара, холобур: «Дьылҕа Хаан уонна

Сылык Дархан» - Лөгөй кэмин уонна кини туһунан таайыы драма; «Тахсан иһэн киирбит күн» - Степной Дума туһунан драма; «Кырдык генерала» - В.В.Никифоров-Күлүмнүүр туһунан санаа поэма; «Ксенофоновщина», эбэтэр «Ытыллыбыт ыра» диэн көрдүгэн трагедия; «Өһүөн» - репрессия кэмин туһунан норуот трагедията; «Өксөкүлээх харыйа» диэн профессор Г.П.Башарин туһунан ахтыы поэма у.д.а. Итилэртэн сорохторун кыыһа Сахаайа Ермолаевалыын кыттыһан суруйбуттара.

Хаһан эрэ оннук эпопея роман суруллар түбэлтэтигэр ити ааттаммыт үлэлэр, кырдык, улахан тирэх буолуохтара. Хаһан эрэ биһи, саха дьоно, онно тийиэхпит. Литература сылыгар, былырыын, «Бичик» кинигэ национальнай кыһатыгар «Алмаас уонна хара дьай» диэн саха алмаасчыттарын уустук дьылбаларын туһунан кыттыгас

сэһэммит түөрт тыһыынча ахсаанынан тахсыбыта. Ити сэһэн кини 2008-2009 сс суруйбут «Хара дьай» диэн трагедиятыгар олобуран суруллубута. Ол трагедияны сурунаал эрдээксийэтигэр киллэрбитигэр: «Дьон драманы соччо-бачча аахпат, онон таһаарарбыт уустук буолуо. Ол эрэри, тиэмэтэ олус хорсун, сытыы эбит, онон манна олобуран, сэһэн онорон киллэрдэргин тута бэчээттиэ этибит», - диэбитим. Онуоха: «Мин ити трагедияны суруйарбар элбэх күммүн-дьылбын, сырабын-сылбабын биэрдим. Билигин инним кылгаабыт киһи, атынга үлүмнэһэн үлэлиир санаалаахпын. Сэһэнгэ эн кыттыгас буол», - диэбитэ. Кырдыаҕас киһи, норуодунай поэт этиитин кэбис диирим сагамньыта суох буолан кэҕис гыммытым. Уонна бэрт өр кыайан чугаһаабакка сылдыбытым. Ол туха

-

Оччо итэбэли сүкпүт киһи эбии сирийэн көрдүм. Дьонно аахтардым, санааларын иһиттим, ол кэннэ кыладыа түстүм уонна бэчээккэ ытан кэбистим. Хас да нүөмэргэ тахсыбыта. Ол тухары санаатын эппэт. «Аабабын. Санаабын түмүк тахсыытын аабан баран этиэбим», - диир. Кэмниэ-кэнэбэс «Күрүлгэннэ» түмүк түһүмэхпит табыста. Ол кэннэ дьэ эрийдэ: «Барытын хос сирийэн аахтым. Хайбаатым. Ордук түмүгүттэн астынным», - диэтэ.

Киһини дьэ ити курдук өрө тутар, кинини үрдэтэр, киниэхэ эрэнэр, кинини итэбэйэр үтүөкэн майгылаах киһи киэнэ кэрэмэһэ этэ – норуодунай поэт Рафаэль Дмитриевич Бабатаайыскай .

2001 сылтан «Айымньыларын толору хомуурунньуга», абыях ахсаанынан да буоллар, бэчээттэнэр буолбуттан

олус үөрэрэ, ону тэрийбит дьонно истинник махтанара. Күүстээхтик үлэлээн, бу сылга диэри барыта 20 туому «Сайдам» кинигэ кыһатыгар бэчээттэтэн, бэлэмнээн барда. Хас туома табыстабын аайы «Ситимнэ», «Кыымна», «Күрүлгэннэ» диэн суруйан бэлэхтиир үгэстээбэ. 2013 сыллаахха тэрилтэбитигэр ыалдьыттаан үөрдүбүтэ, аныгы «Кыым» хайдах дьиэбэ оноруллантан ылан тахсарын көрөн олус астыммыта.

Кини суруналыыс, суруйааччы быһытынан туруута «Кыым» хаһыаты кытта ситимнээх. Ол туһунан «Кыыммын күөдүппүт «Кыымна» диэн ааттаан 2009

сыллаахха маннык суруйбута «Кулуһунга » бэчээттэммитэ. «Журналистикаба маннайгы хардыбын «Кыым» хаһыаттан сабалаабытым. 1951 сыллаабы тохсунһу ый 6 күнүгэр литсотруднигынан ылбытгара. Эдэркээн, сүүрбэлээх эрэ этим. Айар үлэбэ маннайгы үктэлбин эмиэ «Кыым» ыйан биэрбитэ. Бастакы хоһооннорум («Саллаат доборбор», «Ээй сэриини кыайыа!», «Колхоз ветеринарыгар» о.д.а.) ол сабана бэчээттэммиттэрэ. Улахан суруйааччылары, учуонайдары онно сылдьан көрөттөөбүтүм... Барыта маннайгы таптал курдук ».

Барыта маннайгы таптал курдук... Бу эттэбэ үчүгэйн, бэргэнин! Олоххо ити курдук ыраас сыһыаннаах уонна бэриниилээх буолан, Тиит Кыымап курдук биһирэмнээх геройдары айан саха уус-уран суругун көмүс долбууругар

ууруллар айымньылары кэриэс кэбиһэн хааллардаҕа.

Рафаэль Дмитриевич хоһоонноругар элбэх ырыа суруллуон баҕарара – чуолаан, кыыһа Сахаайа Ермолаевалыын ырыаҕа анаан суруйбут хоһоонноругар. Биир дойдулаахтара уонна ырыа айааччылар ити хайысхаҕа анал үлэни ытыахтара диэн эрэнэбит. Драмалара, трагедиялара, кэмиэдьийэлэрэ театр сценатыгар туруохтарын ыралыыра, айымньытынан киинэ уһуллуон саныыра... Кэргэнин Светлана Сергеевнаны, онтон кыыһын Сахаайаны сүтэрэн баран, 2012 сыллаахха суруйбут «Туруйа кыланыыта» диэн поэматыгар Олох суолтатын, Киһи аналын туһунан манньык этэн түмүктээбитэ:

**Айхаллаабы айарга
Ананан төрөөбүппүт.
Быйаны баһар айанна
Быар куустан өрөөбөппүт.
Дьулайбаппыт өлүүттэн!
Дуоһуйабыт үөрүүттэн.**

Ити олох: «Одиссея», «Илиада»...

**Сахалыыта – «Байҕалыйаада!» Оннук! Рафаэль
Дмитриевич айхаллаабы ананан төрөөбүтэ, быйаны баһар
айанна быар куустан өрөөбөтөбө, дьулайбатаба өлүүттэн,
дуоһуйбута үөрүүттэн!**

«Ситим» медиа бөлөх аатыттан Афанасий Арчылан. 2016 с.

Кутурҕан. 2016 сыл, балаҕан ыйа.

Саха сириҥ дьоно-сэргэтэ ыар сүтүктэннэ – СӨ норуодунай поэта, СӨ П.А.Ойуунускай аатынан судаарыстыбаннай бириэмийэ лауреата, 1962 сылтан ССӨС Суруйааччыларын, 1991 сылтан СӨ суруйааччыларын сойуустарын чилиэннэрэ Рафаэль Дмитриевич Ермолаев – Баҕатаайыскай орто дойдуттан букатыннаахтык барда.

Кини Мэнэ Хангалас улууһун Моорук нэһилиэгэр 1931 с ыам ыйын 1 күнүгэр күн сириҥ көрбүтэ. 1953 с тыа хаһаайыстыбатын Дьокуускайдааҕы техникумугар бэтэринээр идэтин ылбыта. 1958 с СГУ историческай-филологическай салаатын бүтэрбитэ. , онтон кэлин ССКП КК Үрдүкү партийнай оскуолатын.

1951 с бэчээттэнэн барбыта. Үлэтин ити сыл «Кыым» хаһыат литературнай үлэһитинэн саҕалаабыта. Саха сиригээҕи кинигэ издательствотыгар эрдээктэринэн үлэлээбитэ. 1987 – 1993 сс сүрүн эрдээктэр быһыытынан «Чуораанчык» оҕо сурунаалын салайбыта. Рафаэль Дмитриевич литератураҕа бастакы хардыларыттан сыты тыллаах сатирик поэт, үгэһит быһыытынан биллибитэ. 1957 с «Кытыан кымньыы» диэн бастакы хомуурунньуга тахсыбыта. Оттон кини лириката бөлүһүөктүү ис хоһооннообун, ураты истингин туһунан ССӨС, Арасыыйа үһүлүччулаах поэта Расул Гамзатов бэлиэтээн эппитэ. Уусуран литература, публицистика бары көрүннэригэр бэлиэ айымньылары айбыта. 40-тан тахса кинигэни суруйбута. Саҕа суруйан эрэр хоһоонньуттар айымньыларын утумнаахтык ырыппыта.

Кэрэ ырыа буолбут хоһооннору кынаттаан бар дьонугар бэлэхтээбитэ. Баай ис хоһоонноох ахтыылары хаалларбыта. Рафаэль Дмитриевич айар үлэтэ хас да сүһүөх дьон санаатын-оноотун ингэриммитэ: сэрии кэннинээҕи ыччат айар-тутар күүрээнин, ыраас итэҕэлин, «алтуонньуттар» саарааһыннарын уонна эрэллэрин, 1980-1990 сыллардааҕы дьон өй-санаа туманыттан эймэнэ-эрэйдэнэ босхолонууларын. Кини айымньыта – саха аймах бүтүтүүн уонна биирдэм олобун XX үйэ иккис агаарынааҕы ураты номох бичигэ. Махталлаах аабааччыларыгар, оболоругар, аймах-билэ дьонугар, биир дойдулаахтарыгар дириҥ кутурбаммытын тиэрдэбит.

Рафаэль Дмитриевич, эн сырдык мөссүөнүгүн, үлэлээбит үлэн өрүүтүн норуотун сүрэбэр сүппэт төлөн буолан сылдыаҕа!

СӨ суруйааччыларын сойууһа, «Бичик» кинигэ кыһата.

-
- Билигин Р.Д.Бафатаайыскай туһунан билиибитин чөкөтөбүт, кэлэр 2021 сылга үбүлүөйүгэр бэлэмнэнэбит, эһиги болџомтобутугар биктэриинэ ыйытыктара: _____
 - 1. Рафаэль Бафатаайыскай төрөөбүт дойдута.
 - 2. Кини оџо ханнык сурунаалын бастакы редактора эбитий ? 3. Маннайгы кинигэтин аата.
 - 4.Саха поэта Рафаэль диэн ким аатынан ааттаммытый?
 - 5. Псевдонимын хантан ылбытый?—
 - 6. Түөрт романын аатын ааттаа.7. Ханнык билэр сэһэнин аатын ааттаа. 8. Бастаан ханнык идэбэ үөрэммитэй?
 - 9. Кини литература ханнык жанрдарыгар айарый?
 - 10. Саха алмаасчыттарын уустук дьылбаларын туһунан суруйбут сэһэнэ.
-

- 11. Рафаэль Дмитриевич ханнык оџо сурунаалыгар сэттэ сыл кэринэ кылаабынай эрдээктэринэн үлэлээбитэй?
- 12. Барыта төһө кинигэни таһаартарбытай?
- 13. Рафаэль Баџатаайыскайга туттуллан-туттуллан илбирийэн, сахсайан хаалбыт туохтар баалларый?
- 14. Саха норуотун бастакы драматургияџа айымньыны суруйбут ким туһунан поэмалааџый?
- 15. Репрессия туһунан норуот трагедиятын ханнык айымньытыгар суруйбутай?
- 16. «Өксөкүлээх харыйа» диэн ким туһунан ахтыы поэмалааџый?
- 17. Журналистикаџа бастакы хардыытын ханнык хаһыаттан саџалаабытый?

-
- 18. Рафаэль Дмитриевич уларыта тутуу сылларыгар куорат ыччатын туһунан сэһэнин аата?
 - 19. 1974 сыллаахха тыа интэллигиэнсийэтин туһунан суруйбут романын аата?
 - 20. Рафаэль Баҕатаайыскай 1986 сыллаахха туспа кинигэнэн тахсыбыт хоһоонунан романын аата?
 - 21. Бу орто дойдуга хас сааһыгар диэри олорбутай?
-
- Бу ыйытыктар эппиэттэрин үөһэ суруллубут ааптардар ыстатыйаларыттан, интернет ситимиттэн көрөн эппиэттиэххин син. Ситиһиилэри баҕарабыт!!!
-

Болџомтоџут иһин махтанабыт.